

hronika

**jugoslovenska
grafika
20
veka
u
muzeju
savremene
umetnosti**

irina subotić

mihajlo petrov:
autoportret
linorez

Uz otvaranje Muzeja savremene umetnosti u Beogradu oktobra 1965. priredena je i prva tematska izložba Jugoslovenske grafike XX veka, istovremeno i prva retrospektivna smotra razvoja naše moderne grafike. Možda u srazmeri sa značajem koji ova disciplina danas ima, posle pedeset godina intenzivnog razvoja, retrospektivna izložba bi zahtevala još kompletniji prikaz ličnosti i dela; ali slika koju ona pruža omogućuje da se prvi put dobije potpunija predstava o njenim osnovnim tokovima. Vreme je udaljilo zbivanja, zaboravile su se nijanse koje su pratile prve korake i zato je jedna takva rekonstrukcija dragocena u ovom trenutku, iako je u obimu diktiranom nedavno oformljenom grafičkom kolekcijom Muzeja.

Prikaz počinje prvim pojavama: i inače skromni po brojnosti umetnika i njihovih dela, ovi počeci su dati vrlo svedeno. Predstavljaju ih listovi Miroslava Kraljevića koji po temi i stilskim odlikama — literarnoj

noti, osobenoj dekorativnosti linije, površinskim odnosima — unose duh francuskog fin-de-siècle-a, mada ne u onom karakterističnom vidu, poznatom po tuluz-lotrekovskim plakatima i ilustracijama. Nisu na žalost mogla biti zastupljena rana dela Tomislava Krizmana, jednog od pionira ove umetničke discipline.

Impresionizam u grafici nije imao većeg uticaja na ostale naše umetnike. Ova izložba otkriva — ili potvrđuje — vrlo snažnu vezanost za ekspresionizam koji je, dvadesetih godina, u početku sa elementima secesije, kasnije kroz socijalnu tematiku, gotovo jedini odredio dalji tok razvoja naše grafike. Kao logična posledica veza koje su slovenački i hrvatski umetnici imali sa srednjoevropskim centrima, dolazilo je do jakog prodora ekspresionizma u delima svih značajnijih umetnika — Tomislava Krizmana, Ljube Babića, Ernesta Tomaševića, Vilka Gecana, Marijana Trepšea i drugih. Slovenački umet-

strana 80

vilim svečnjak:
intima
1934
linorez
405 × 315

strana 81

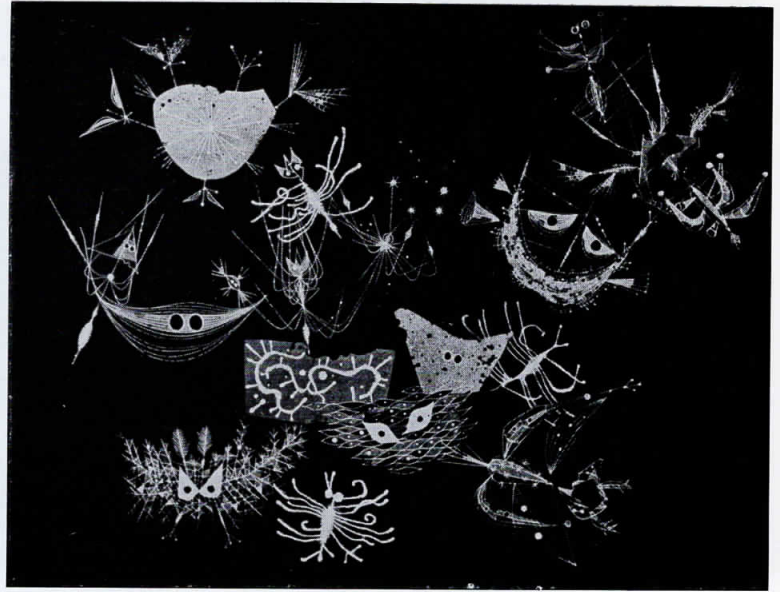
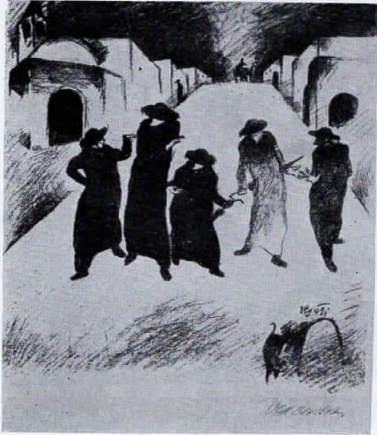
levo
vilko gegan:
iz mape »ropstvo na siciliji«
1921

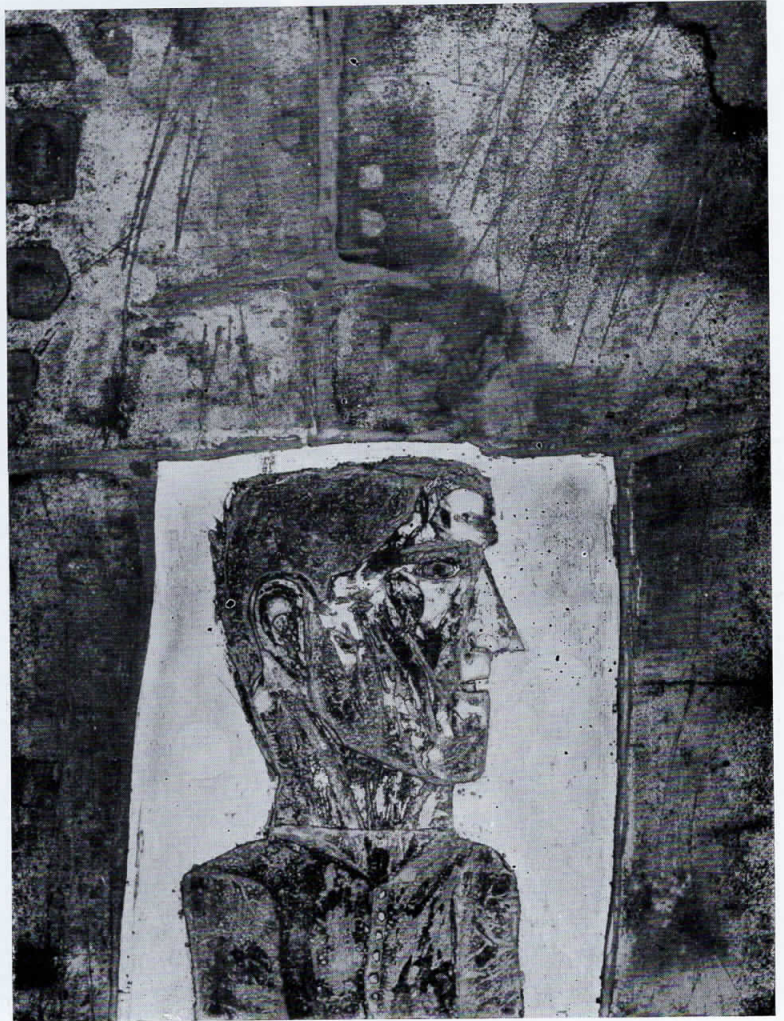
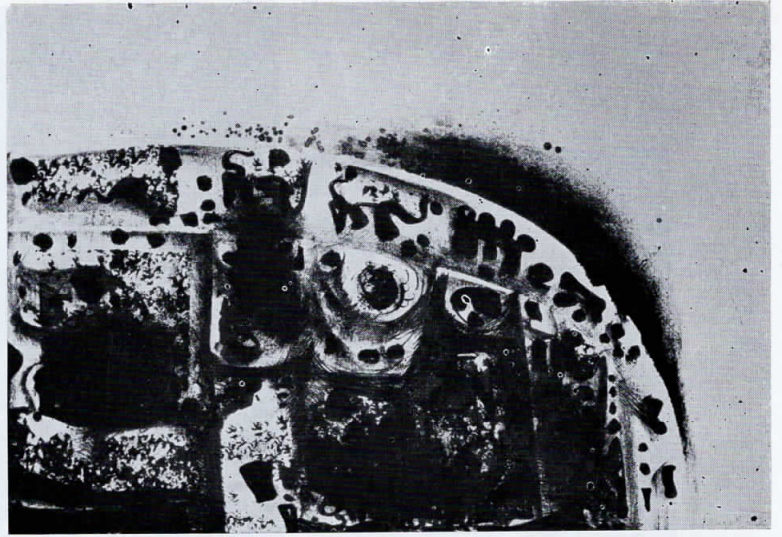
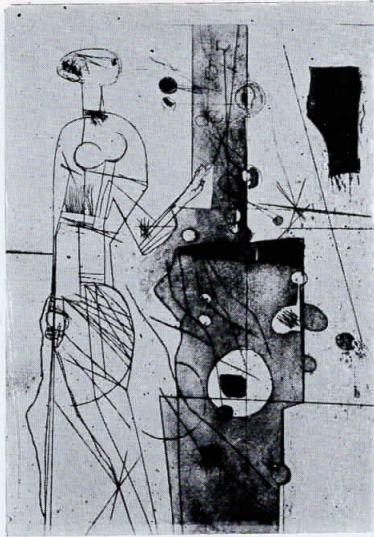
bogdan kršić:
pripreme za paradu trijumfa
i ludosti u slavu erazma
1963
bakropis i akvatinta
343 × 245

desno
france mihelić:
rastinje
1959
bakropis
315 × 375

stojan ćelić:
prostor VI/a
1964
bakropis
508 × 408

nici — Božidar Jakac, Miha Maleš, France i Tone Kralj, Veno Pilon i dr. rade tehnički usavršene grafike, sagledavajući problematiku društva, ali manje kritički, manje angažovano no što će to činiti umetnici kraja treće i tokom četvrte decenije, posebno članovi grupe »Zemljak«. Oni su u programskom smislu jedinstveno shvatili značaj i cilj socijalne orijentacije, međutim u stilskom pogledu oni su zadržali individualnost i iste probleme različito tretirali (rane grafike Krste Hegedušića, mapa »Sa Senek« Marijana Detonija, stilizovani po formi i snažni po ekspresiji radovi Otona Potružnika, zajedljivo beležene skice iz života Vilima Svečnjaka). Za Srbiju je značajan smeo početak: pionirski rad Mihaila Petrova i njegov ekskluzivni koncept — apstraktni i ekspresionistički listovi, usamljeni u vremenu i našoj sredini. Oni nisu ostavili traga u daljem razvoju srpske grafike, tako da se tek tridesetih godina javilo veće interesovanje za ovu di-

sciplinu. Grafikom, koja je davala mnogo veće mogućnosti no slikarstvo za masovnu komunikaciju, bavili su se najviše umetnici okupljeni oko grupe »Život«, tormirani na Umetničkoj školi kod Ljube Ivanovića. Na izložbi su prikazana dela Đorda Andrejevića-Kuna, Pive Karamatijevića, Mirka Kujačića. Posebnu zanimljivost ove izložbe predstavlja prikazivanje nevelikog broja grafika onih umetnika koji su se samo kratko vreme ili izuzetno njome bavili u četvrtoj deceniji (Peda Milosavljević, Ivan Radović). Vrlo je interesantno, s druge strane, prikazan opus Franceta Mihelića. Kroz konsekventan razvoj, on je svojim vizijama, posebnim atmosferama i simboličnim predstavama protagonist fantastike u našoj posleratnoj grafici. Period NOR-a samo je markiran. Pored dela umetnika koji nastavljaju izvesne struje naše predratne grafike (Nikolaj Pirnat, Božidar Jakac, Marijan Detoni, Pivo Karamatijević), javljaju se i nova imena: izložena je mapa

miroslav kraljević:
kokote

155 × 105

strana 82

levo

zlatko prica:
žena s plodovima
1958
akvatinta i bakropis
495 × 650

boško karanović:
mrtvi satir
1963
linogravura u boji
375 × 380

desno

marij pregelj:
litografija
1964
litografija
755 × 565

marko krsmanović:
glava
1964
duboka štampa
645 × 490

»Jama« sa ilustracijama Zlatka Price i Ede Murtića, delo koje i pored svoje tehničke nesavršenosti uzbudljivo govori slobodnim, spontanim postupkom. Samo će se u izuzetnim slučajevima, u grafikama nekih drugih savremenika, sretati jedna tako snažna ekspresionistička nota. Daleko intenzivniji razvoj naša grafika doživljava posle rata: to je omogućilo da i izložba bude u tom delu kompletnija. Opšte interesovanje za ovu granu umetnosti u svetu, priliv mladih snaga i odseci za grafiku pri Akademijama, višestruko su pomogli njeno dalje razvijanje, a osnivanjem Bijenala u Ljubljani i uključivanjem u opšte, svetske struje, grafika je postala deo opšteg uzleta našeg umetničkog stvaranja. Rezultati su autentičniji, i upravo tom visokom kvalitetu dat je na izložbi poseban akcenat. Period do 1955—57, karakterističan po naglom kretanju u širinu, nije tako obimno predstavljen, već pre svega ilustrovan delima umet-

nika koji su svoj opus započeli u predratnom razdoblju (Jakac, Detoni, Maleš, Mihelič, Petrov), a zatim onim ličnostima koje će se i kasnije zadržati na pozicijama ekspresionizma. U samom prikazu tog perioda oseća se i njegov osnovni, tranzitorni karakter — pojava mnogih novih imena i različitih stilskih i tematskih opredeljenja. Izložba pokušava da prati te različite pojave, ali bi se, s obzirom na pravo razbuktavanje grafičke aktivnosti kod nas, moglo očekivati da i one budu prikazane sa više nijansiranja.

Ta faza traženja donosi i niz značajnijih ostvarenja i autentičnih vrednosti koje našu grafiku uvode u njen posleratni, savremeni koncept: rezultati Rike Debenjaka iz 1953, ovde samo su notirani, apstraktni listovi Ede Murtića, nadovezani na njegovo slikarstvo, geometrizacije Ivana Picelja, ekspresivni grafizmi Stojana Celića, nova dela Zlatka Price. U poslednjem periodu — od 1960. godine —

djordje andrejević - kun:
sobe za prenočište
inorez
115 × 95

strana 85

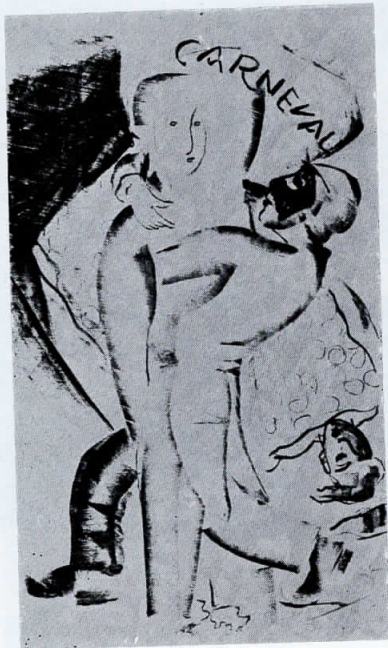
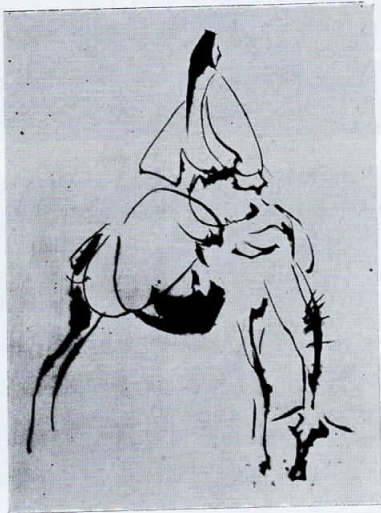
levo

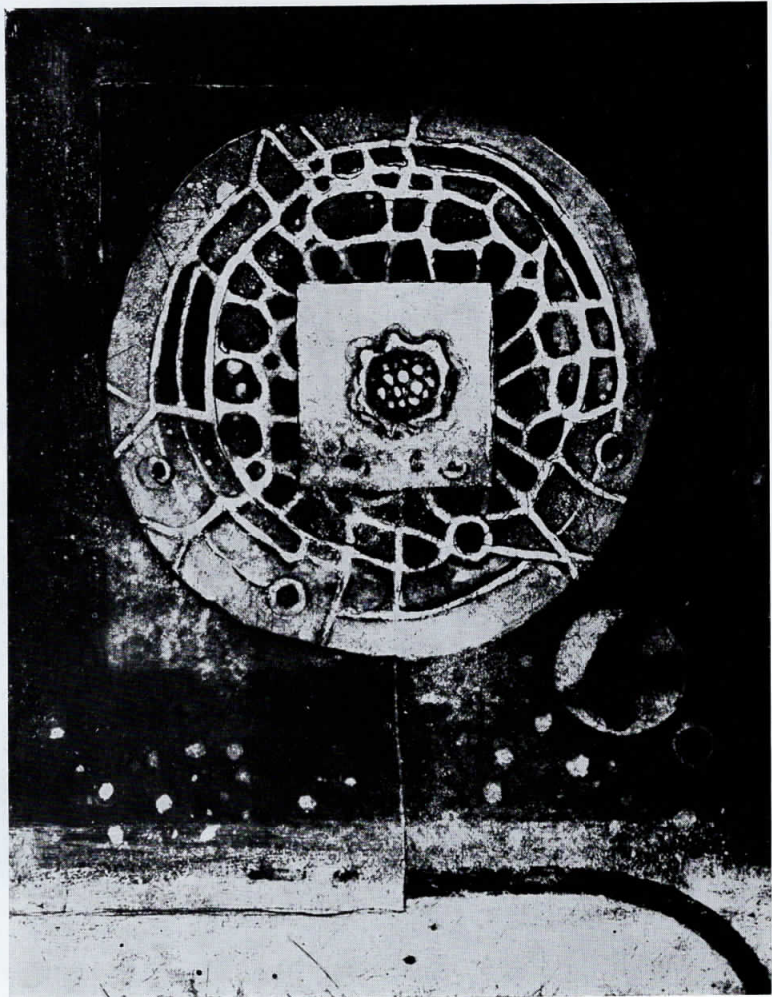
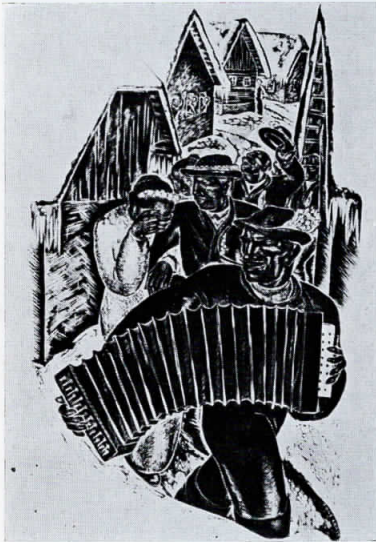
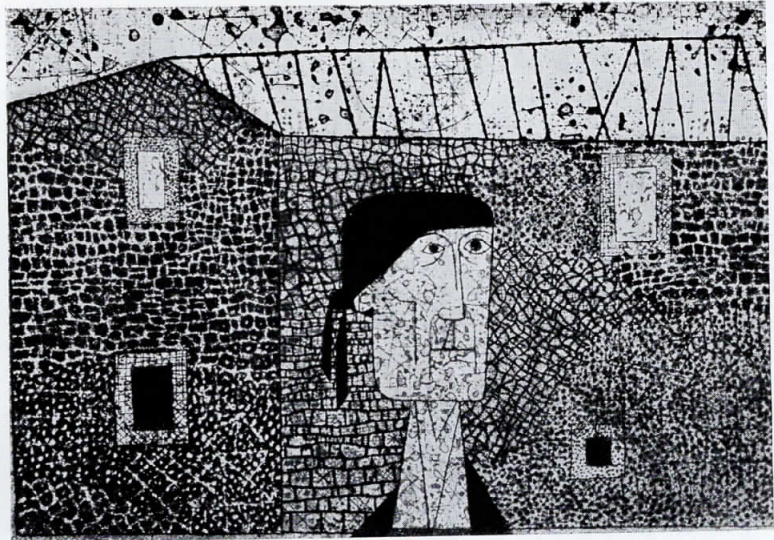
albert kinert:
žena na muli
bakropis
275 × 203

miha maleš:
karneval
1937
litografija
360 × 265

desno

ordan petlevski:
biljka fosil
1964
drvorez u boji
674 × 438

strana 86

levo

veno pilon:
amour simple
1921
bakropis
334 × 390

tone kralj:
seoska svadba
1934
drvorez
595 × 472

riko debenjak:
istranke
1953
akvatinta
295 × 402

desno

vladimir makuc:
popaljen dom
1961
akvatinta i bakropis u boji
350 × 490

radovan kragulj:
fosilni cvet
1962
akvatinta
395 × 355

istorija umetnosti u konceptiji francuskih istoričara „analista”

draga vuksanović anić

na ostvarajući neku posebnu koherenciju u tokovima, određeni umetnički centri — Zagreb, Beograd, Ljubljana — dobijaju i jasno, iako ne strogo podvojene osobenosti. Tako bi za beogradski krug umetnika bila karakteristična vrlo izrazita struja nadrealizma sa fantastičnim i poetskim metaforama, tragovima mučne nostalgije i ljudske traume (Branko Miljuš, Miodrag Nagorni, Radovan Kragulj, Bogdan Krišić), a kod izvesnih grafičara i posebno pojačano interesovanje za tehniku i tehnologiju. Međutim, osnovno interesovanje najvećeg broja slovenačkih umetnika zaustavlja se upravo na strukturi lista, na njegovom tehničkom bogatstvu i njegovom bogaćenju kroz proces stvaranja. Afirmišući jedno takvo — dosta ekskluzivno — opredeljenje, izloženi su možda najbolji radovi Rike Debenjaka i Janeza Bernika koji otvaraju put ka apstrakciji, i Vladimira Makuca, jednog istančanog figurativnog intimiste. Zagrebački umetnici su dosta široko zastupljeni, ali je teško odrediti njihovu posebnu, zajedničku fizionomiju. Ističući pre svega refinirane drvoreze Ordana Petlevskog i dinamizirane serigrafije Miroslava Šuteja, konstatujemo da oni na dva sasvim različita načina daju izložbi savremenu, otvorenu dimenziju. Prvi kao pristalica klasičnih izražajnih sredstava u simbiozi sa izuzetnom, njemu stvojenom senzibilitnošću, drugi po svojim optičko-kinetičkim istraživanjima vazarelijevskog tipa. Interesantno je da se u celini, među našim najboljim grafičarima, ispoljila jasna vezanost za klasične, tradicio-

nalne tehnike obogaćene slobodnijim shvaćanjima vremena i prostora kome umetnici danas pripadaju. Oni opravdavaju mesto koje naša grafika ima u svetu i daju joj snagu, upravo tim čistim odnosom prema njenim zakonitostima i osobenostima, prožetim novom osećajnošću. Ova retrospektivna skica razvoja obuhvatila je i dela najmlađih umetnika koji su se sasvim nedavno pojavili (Halil Tikveša, Slavoljub Čvorović, Branislav Makeš, Nives Kavurić, Andrej Jemec i drugi). Ne ostavljajući vremensku distancu, izložba je široko prikazala i najnovije radove znatnog broja afirmisanih umetnika, omogućujući tako beogradskoj publici da se prvi put sa njima sretno (Marij Pregelj, Zlatko Prica, Albert Kinert, Ordan Petlevski).

Istorijski deo je uglavnom dokumentarnog karaktera, posebno prvi — do prvog svet-skog rata — dok je drugi kompletnije i razudnije prikazan. Samo posleratno doba zastupljeno je vrlo reprezentativno, u širokom dijapazonu, omogućenom visokim kvalitetom i brojnošću ličnosti i njihovog stvaranja. Uz pomoć jedne ovako velike izložbe koja otkriva dela, postavlja probleme i na njih bar delimično odgovara, učinjen je napor da se ustanovi logika kretanja u razvoju naše moderne grafike. Nameće se sledeći utisak: ova umetnička grana tek danas zauzima vrlo određeno mesto — bogate je snažne individualnosti, originalne vizije i širina tehničkih istraživanja.

Krajem XIX i početkom XX veka, posle kratkotrajnog plodonosnog uticaja pozitivističkih ideja Konta i Tena (A. Comte, H. Taine), francuska istoriografija se nalazila ponovo u dubokoj krizi. Ona je daleko zaostala za prirodnim naukama, osobito od kada čisti empirizam uzima ponovo maha, kao rezultat otpora, poginuo u drugom svetskom ratu, nemogućnosti prilagodavanja istoriografije metodima eksperimentalnih nauka, koje su pozitivisti težili da primene i na društvene nauke. Istoriografija se pretvara u posebnu disciplinu i dovodi u sumnju svoj status nauke proučavajući samo pojedinačne, nepopovnljive događaje, koji ne podležu zakonitostima, i obračujući glavnu pažnju na delatnost »velikih ličnosti«. Usko politički okvir njenih istraživanja se izrodio u anegdoticnost, u tzv. »histoire historisante«. U takvoj situaciji je krupan korak u razviku istoriografije, i to ne samo u Francuskoj, učinila grupa mladih, progresivnih naučnika: istoričara, ekonomista, sociologa, etnologa, istoričara umetnosti i drugih, koji su se okupili 1929. godine oko časopisa »Annales d'histoire économique et sociale« (koji i danas izlazi pod novim imenom »ANNALES. Economies — Sociétés — Civilisations«). Po imenu časopisa je već uobičajeno ovu grupu nazvati »analistima«.

Put kojim su analisti krenuli bio je trasiran još 1900. godine, kada je počela da izlazi »Revue de la synthèse historique«, koju je pokrenuo Anri Ber (Henri Berr) u cilju da objedini pojedinačne rezultate istraživanja društvenih nauka. Na stranicama ovog časopisa analisti su počeli borbu za svoja nova shvaćanja.

Časopis »Annales« su pokrenuli i organizovali istoričari Mark Blok (March Bloch) i Lisjen Fevr (Lucien Febvre), prvi profesor na

Sorboni, drugi na Collège de France, u cilju da istoriografiju postave na nove i mnogo šire temelje, kako bi ona obuhvatila u potpunosti i ekonomski i društveni razvitak, pored političkog. Oni su postavili orijentaciju istoriografije upravo suprotno dotadašnjim, službenim shvaćanjima: umesto pojedinačnih događaja pojavljuju se trajni društveni procesi, a umesto »velikih ličnosti« društvene grupe, umesto političke istorije društvena i ekonomska istorija.

Shvaćanja analista su se formirala pod uticajem francuske romantičarske istoriografije (Michelet, Fustel de Coulanges), Durkajmove sociološke škole, i pod uticajem marksizma — ako se to bar u glavnim crtama može tako uopštiti — pored mnogih drugih uticaja, koje nije uvek sasvim jednostavno identifikovati, kao što je na primer bio ponovni uticaj Kontovih ideja, ovog puta u novim oblicima.

Pored časopisa »Annales«, centar koji je okupio analiste je VI sekcija na Ecole Pratique des Hautes Etudes, Sekcija za ekonomske i društvene nauke (Sixième section: Sciences économiques et sociales), na kojoj su sledbenici Marka Bloka i njegov saborac još iz mladih dana, Lisjen Fevr (predsednik sekcije), organizovali »Centar za istorijska istraživanja« (Centre de recherche historique) i razvili neobično živu aktivnost. Intenzivnim, sistematskim radom na istraživanju ekonomske i društvene istorije, i na pedagoškom polju, ovaj centar je zbog interdisciplinarnog karaktera svojih studija stupio u čvrste veze i sa ostalim mnogobrojnim naučnoistraživačkim i dokumentacionim centrima na VI sekciji (za ekonomiju, sociologiju, antropologiju, itd. — ima ih oko 90), i svojom velikom aktivnošću i širokom orijentacijom dao analističko obeležje čitavoj VI sekciji Ecole Pratique des Hautes Etudes. (Zanimljivo je